

AGE-DEVELOPED DEVELOPMENT OF VOLUNTARY MEMORY IN SMALL SCHOOL AGE STUDENTS

Anvarjon Asqarov Rahimjon o'g'li ¹

^{1,2} Fergana State University, direction of psychology, 2nd year master

<https://doi.org/10.5281/zenodo.4817336>

ARTICLE INFO

Received: 15st May 2021

Accepted: 20th May 2021

Online: 25th May 2021

KEY WORDS

small school age, student, school education, psychological preparation, voluntary and involuntary memory, intellect.

ABSTRACT

This article discusses how voluntary memory and its developmental processes help small school students to learn about the world, to become a full-fledged human being, and how to prepare a child to recognize the world psychologically.

KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHILARIDA IXTIYORIY XOTIRANING YOSHGA BO'G'LIQ TARZDA RIVOJLANISHI

Anvarjon Asqarov Rahimjon o'g'li ¹

¹ Fardu psixologiya yo'nalishi 2-kurs magistranti

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 15-May 2021

Ma'qullandi: 20-May 2021

Chop etildi: 25-May 2021

KALIT SO'ZLAR

kichik maktab yoshi, o'quvchi, maktab ta'limi, psixologik tayyorgarlik, ixtiyoriy va ixtiyorsiz xotira, intellekt.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kichik maktab o'quvchilarida ixtiyoriy xotira va uning rivojlanish jarayonlari olamni bilishga, komil inson bo'lib yetishishiga yordam berishi va qanday qilib bolani psixologik jihatdan olamni ta'nishga tayyorlash haqida so'z boradi.

Kichik maktab yoshi o'quvchilarida ixtiyoriy xotira va uning rivojlanish jarayonlari olamni bilishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bola olamni bilishda olgan ma'lumotlari ular uchun maktabda yangi-yangi bilimlarni egallashda va komil inson bo'lib shakillanishida muhim rol o'ynaydi. Shaxsning xotirasida avval idrok etilgan ma'lumotlar uning miyyasida saqlanib qoladi, va keyingi ma'lumotlarni idrok

etishda avval o'zlashtirilgan va ongida saralangan ma'lumotlarga tayanadi.

Kichik maktab yoshi davri o'quvchilarida xotira jarayonining rivojlanishi shaxsning aqliy faoliyatida ham muhim o'rin tutadi. Bolaning aqliy kamolotida xotiraning o'rnini o'ziga xosdir. Boshqa psixik jarayonlar kabi bola xotirasi ham yosh xususiyatiga ega bo'lib, bolaning yoshi ortishi bilan taraqqiy etib boradi. Bolaning ta'lim tarbiyasida uning xotirasiga

xos xususiyatlarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Shu o'rinda xotira jarayonlarining yoshga bo'liq tarzda rivojlanishiga to'xtalib o'tsak.

Bola ikki xaftalik bo'lganidayoq Onaning tovushini boshqa tovushlardan farqlashi unda eshitib esda olib qolishning dastlabki ko'rinishlaridan biridir. Bola harakatining o'sa borishi bilan uning harakat xotirasi ham o'sadi. Uch-to'rt oylik bolada yaqqol obrazli xotira paydo bo'lganligini ko'ramiz¹. U o'ziga eng tanish bo'lgan narsalarni eslab qoladi va taniydi, Uch oylik go'dak begonalar orasidagi tuqqan onasini ajrata olsa, yarim yoshdan boshlab esa begonalar ichidagi qarindoshlarini ham farqlay biladi. onasini taniydi, onasini ko'rganida, unga jilmayib qo'l uzatadi. Astasekin bola o'ziga yaqin bo'lgan boshqa kishilarni ham taniy boshlaydi, «o'ziga yaqin kishilarni» «begonalar» dan farq qiladi. Kattalarning aytgan so'zlarini tushunish bolada xotiraning o'sib borayotganligini ko'rsatadi. Olti-yetti oylik bola oti aytilgan narsani biladi va uni ko'rsatib beradi.

Bola bir yoshga to'lganida unda esda saqlab qolishning rivojlanishi ortadi. U oti aytilgan narsani ko'zi bilan qidiradi va agar topolmasa, bezovta bo'la boshlaydi, achchiqlanadi. Bu hol bolada idrok qilingan narsalar to'g'risida tasavvurlar paydo bo'lganligi va bu tasavvurlar saqlanib qolayotganligini ko'rsatadi. Latent (yashirin) davr deb atalgan davr, ya'ni bola narsani idrok qilganidan tortib to shu narsani taniydigan holga kelgunicha o'tgan vaqt xotiraning qanchalik tez o'sganligini bildiradi.

Ilk yoshda xotira jarayonlari tez o'sib, takomillashadi. Maktabgacha yoshidagi bolaning xotirasi go'daknikida bo'lgani singari ixtiyorsiz xotiradir. Kichik maktab

yoshi davriga kelib esa ixtiyoriy xotiraning o'sishini kuzatish mumkin. Bola materialni hali ataylab, ongli ravishda esda saqlab qololmaydi va esiga tushiro olmaydi. Ammo bog'chagacha tarbiya yoshidagi bolaning xotira protseslarida go'dakning xotirasiga nisbatan anchagina oldinga siljish seziladi. Bu so'z avvalo esga tushirish, tanish jarayoniga taalluqlidir.

Hayot kechirish yo'sinining o'zgarishi, tajribaning ko'payishi, qurshab olgan dunyodagi tobora ko'p narsalar bilan tanishish natijasida bolaning taassurotlari tobora turli-tuman bo'lib qoladi. Bola ko'p narsalarni esda saqlab qoladi va ularni keyinchalik taniydi. Ikki yoshga qadam qo'ygandayoq bola ilgari ko'rgan narsalarini suratdan taniy olishini yuqorida aytgan edik. Bog'chagacha tarbiya yoshidagi bola ota-onasini va yaqinlarini suratidan taniydi, ko'pincha otini ham aytib beradi. N.M.Menchinskayaning yozishicha, o'gil (1 yashar-u 7 oylik) hovli darvozasini tanib olgan, onasi darvozaga kirmay o'tib ketayotganda hovlimizga kiramiz, deb talab qilgan. Bosh miya, ayniqsa po'stining yanada taraqqiy qilishi, nerv tolalarining mielin pardasi bilan tez qoplanish jarayoni bilishning latent (yashirin) davrini uzaytiradi.

Go'dakda latent davri taxminan uch hafta bo'lsa, bir yoshdan oshganda bu davr uzayib 9 xaftagacha; ikki yoshdan oshganda esa bir necha oyga yetadi. Ayni vaqtda bolalardagi latent davrining uzunligi har qaysi bolada har xil bo'lishi mumkin.

Latent davrining tezroq uzayish hodisalari uchrab turadi. Masalan, N.Sibirlevaning hikoya qilishicha, 1 yashar-u 3 oylik qizi uyida ikki oycha bo'lmay, qaytib kelganida o'z uyi va undagi narsalarni tanigan, Otasining xonasiga kirganda uning o'rin-boshiga qo'llarini urib, «ad-da, ad-da» deya chug'illagan.

Ilk yoshdagi bolada dastlabki xotiralar paydo bo'ladi, ular tobora tarkib topa borib,

¹ G'oziev E.G. "Ontogenez psixologiyasi" -Toshkent. "Noshir", 2010y, 359 b

bolaning nutqida mustahkam o`rnashib qoladi. Endi bola o`zi boshidan kechirgan eski voqealarni ko`pincha esga tushiradi va hikoya qilib beradi. Shu bilan birga, ilk yoshidagi bolaning xotiralari hali takomillashmagan bo`ladi. Tajribasi cheklanganligi, tevarakatdagi hayot faktlari va hodisalarini yetarlicha to`liq tushunib, bir-biriga bog`lay bilmasligi sababli, bu yoshdagi bolaning xotiralari uzuq -yuluq, sistemasiz bo`ladi.

Bola nerv sistemasining yuksak darajada plastik, muloyim, o`zgaruvchan bo`lishi tufayli uning mexanik xotirasi juda o`sgan bo`ladi. Yondoshlik assotsiatsiyasi juda tez xosil bo`ladi. Bola bir necha marta takrorlagandan keyin so`zlarni bemalol esda tutib qoladi, bog`chagacha tarbiya yoshining oxiriga kelib, kichik she`rlarni ham yodlab oladi.

Bu xususiyat ikki yoshdan oshgan bolalar uchun xarakterli bo`lib, ularning xotirasi uzuk-yuluq ekanligini ravshan ko`rsatadi. Bola butun bir satrdan ko`proq taassurot qoldiradigan ayrim so`zlarnigina o`zlashtiradi va egasiga tushtiradi.

Bola sekin-asta narsalarni tobora butun esda qoldira boshlaydi. Bola avvalgidek, satrdagi faqat bir so`zni esga tushiradi-yu, shu so`zning butun bir jumladagi urinish to`g`ri aniqlay oladi. Agar katta yoshli kishi satrni aytib bera boshlasa, bola bilib olgan so`zini zarur joyga qo`yib, fikrga tushunib, satrni bemalol tamomlaydi. Bola birgina so`zni aytib berayotgan bo`lsa, endi butun bir jumlaning, butun bir fikrni bolib olayotganligi shundan ko`rinib turibdi. Bu bola xotirasining o`shidagi katta bir siljishdir.

Nihoyat, uch yoshga to`lish oldidan bolada ixtiyoriy xotiraning dastlabki shakllari rivojlanadi va butun-butun jumalarni aytadigan va kichik-kichik to`rt satri she`rlarni aytib bera oladigan bo`lad. Ayni vaqtda mexanik xotira kuchli bo`lganidan she`rlar ancha yaxshi esda qoladi.

Ilk yoshdagi bolada mexanik xotira kuchi bola ko`pincha so`zlarning ma`nosini tushunmasdan yodlayverishida ham ko`rinadi. Lekin bolaning mexanik xotirasi kuchli degan so`zdan, ba`zi psixologlar ta`kidlaganlaridek, u go`yo faqat mexanik ravishda eslab qolar ekan, degan ma`no chiqarmaslik kerak, albatta.

Bola tili chiqqa boshlagach, aloqa jarayonida nutqdan foydalanadi, til logikasini o`zlashtiradi, so`z-ma`no xotirasi shu paytda xosil bo`lib, tez o`sa boradi. Bola so`zlarni tushunib, esda qoldira boshlaydi. Bolaning eslab qolayotgan so`zining ma`nosini tushuntirib berishni so`rab katta yoshli kishilarga ko`pdan-ko`p savollar bilan murojaat qilishi shundan guvohlik beradi. Bolaning boshidan kechgan voqea, ko`rgan hodisasi haqida so`zlab bera olishi ham shuni ko`rsatadi. Kichik maktab yoshidagi bolaning so`z-ma`no xotirasi hali mukammal emas, bu xotirani o`stirish uchun o`qituvchi hama psixolog birgalikda faoliyat olib borib, doimo e`tibor va yo`l-yo`riq ko`rsatib turishi lozim.

Kichik maktab yoshidagi bolalar xotirasining katta odamlar xotirasidan farqi, avvalo, ular oliy nerv faoliyatining o`ziga xos xususiyatlari bilan bog`likdir. Bir qator psixologlar tomonidan o`tkazilgan ilmiy tekshirish ishlari natijalarining ko`rsatishicha, kichik maktab yoshidagi bolalar oliy nerv faoliyati quyidagi maxsus xususiyatlarga ega.

Birinchi, maktabga dastlab qabul qilingan o`quvchilarning nerv sistemalari juda plastik xarakterga ega. Shuning uchun ham bu yoshdagi bolalarda vaqtli bog`lanishlar juda yengillik va tezlik bilan hosil bo`ladi. Bolalar nerv sistemasining bu xususiyati ularning esda olib qolish qobiliyatlariga ham ta`sir etmay qolmaydi. Shu sababli ular ashula, ritimli she`r, qiziqarli va chuqur ta`sir etadigan narsalarni beixtiyor eslarida olib qolaveradilar.

Ikkinchidan, maktabga dastlab qabul qilingan o'quvchilarning nerv sistemasida yengil qo'zg'aluvchan bo'lishi bilan birga yuzaga keladigan vaqtli bog'lanishlar juda beqaror bo'ladi, ya'ni mustahkam bo'lmaydi. Shuning uchun bu yoshdagi bolalar tomonidan idrok qilingan har turli narsa va hodisalar ularning xotiralarida uzoq saqlanib qolmaydi. Ular tez esga olishlari bilan birga tez unutib ham yuboradilar.

Uchinchidan, maktabga dastlab qabul qilingan o'quvchilarning nerv sistemasida qo'zg'alish jarayoniga nisbatan tormozlanish jarayoni ancha sust bo'lganligi tufayli ular o'xshash va birdaniga juda ko'p idrok qilingan narsalarning farqini yaxshi ajrata olmaydilar. Shuning uchun ular birdaniga idrok qilgan juda ko'p narsalarni bir-biri bilan aralashtirib yuboradilar.

Xotira jarayoni bolaning bilish faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Biz kichik maktab yoshi davridagi o'quvchilarning xotira jarayonlarini xususiyatlari va uni rivojlantirishning psixologik omillarini o'rganish maqsadida o'z tadqiqotlarimizni 32-sonli maktabda 1-sinfga qabul qilingan o'quvchilarda olib bordik. Bu erda 6-7 yoshli guruhidan 15 nafardan bolalarning xotira jarayonlarining yosh xususiyatini o'rganish uchun E.F.Ribalko va L.A.Golovey tomonidan tahrir etilgan maktabgacha yosh davridagi bolalarni "Ixtiyorsiz eslab qolishini o'rganish" va "Ixtiyoriy eslab qolishini o'rganish"² metodikalaridan foydalandik.

Bolada ixtiyorsiz esda olib qolish jarayonini yoshga bog'liqligini o'rganish uchun 6-7 yoshli har bir yosh guruxi 15 tadan iborat bo'lgan bolalarga hech qanday topshiriqsiz 10 ta tasvir ko'rsatiladi.

Bu ko'rsatkichlar bo'yicha umumiy ballar hisoblanib o'rtacha arifmetik qiymat quyidagi formula asosida hisoblanadi

Exi

$$K = \frac{\text{Exi}}{n} \cdot 100$$

n

Bunda, Exi –ballar yig'indisi, n –qatnashchilar soni.

Ixtiyorsiz esda olib qolish 6 yoshda 115 ballni, 7 yoshi bolalarda 120 ballni tashkil etgan bo'lsa, tushirib qoldirilgan tasvirlar miqdori 6 yoshda 39 ballni, 7 yoshda 42 ballni tashkil qildi. Noto'g'ri aytilgan tasvirlar miqdori 6 yoshda 10 ballni, 7 yoshda 13 ballni tashkil qildi. Olingan o'rtacha arifmetik qiymat 6 yoshda 7,7 ni 7 yoshda esa 8.2 ni tashkil qildi.

O'tkazilgan tadqiqotdan umumiy xulosa qilib shuni aytish mumkinki boladagi ixtiyoriy xotira jarayonining o'sishi yoshga bo'g'liq tarzda rivojlanib boradi.

Shu bilan birga biz bolaning ixtiyorsiz va ixtiyoriy esda olib qolish bo'yicha natijalarni tahlil etib ko'rdik. Dastlab ixtiyorsiz esda olib qolish xarakterli bo'lsa, yosh oralig'ida ixtiyorsiz va ixtiyoriy esda olib qolish orasidagi farq kamayadi, 6-7 yoshda ixtiyoriy esda olib qolish rivojlanib boradi.

² Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология. — СПб.: Питер, 2001. — 224 с. — (Серия «Учебник нового века»).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология. — СПб.: Питер, 2001. — 224 с. — (Серия «Учебник нового века»).
2. Nishanova Z.T. Kamilova N.G. Rivojlantirish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. — T.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti”, 2018 y,
3. G`oziev E.G`. Umumiy psixologiya. -Toshkent. “Universitet”, 2010y, 542b
3. G`oziev E.G`. “Ontogenez psixologiyasi” -Toshkent. “Noshir”, 2010y, 359 b
4. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. - Кн. **1**: Общие основы психологии. — 688 с.
5. Кинякина О.Н и др Мозг на 100% .Интеллект. Память.Креатив.Интуиция. Интенсив тренинг по развитию суперспособностей.М.Эксмо.2008-848стр.